

Aspectos cognitivo-culturais subxacentes ao emprego dos marcadores evidenciais en galego

Cognitive-cultural Aspects Underlying the Use of Evidential Markers in Galician

Mercedes González Vázquez^{1,a}

¹ Universidade de Vigo, España

 a Mercedes@uvigo.gal

Recibido: 16/11/2022; Aceptado: 17/04/2023

Resumo

Este artigo pretende levar a cabo unha análise dalgúns aspectos subxacentes que inflúen no emprego dos marcadores evidenciais en galego. Tras a presentación do conxunto de formas de expresións evidenciais galegas, centrarémonos na influencia que o factor cognitivo do territorio da información (Kamio 1997) e o factor cultural da cortesía negativa (Brown & Levinson 1987) exercen sobre a decisión do emprego de expresións evidenciais. No tocante ao territorio da información, dous elementos determinan a presenza do evidencial: en primeiro lugar, a percepción de que información non pertence ao territorio do falante e, en segundo lugar, a percepción subxectiva de se o falante posúe autoridade epistémica para afirmar o contido proposicional. Canto á cortesía negativa, confírmase que é un aspecto prominente na aparición dos evidenciais en interacción. Así mesmo, amosaremos que o galego, como lingua falada nunha cultura con tendencia á cortesía negativa, posúe algunhas características verbais das culturas de afastamento (Haverkate 1994, 2000), tendentes ao emprego dos evidenciais como mecanismos atenuadores.

Palabras chave: cortesía negativa; territorio da información; evidencialidade.

Abstract

This article focuses on the analysis of some underlying aspects that influence the use of evidential markers in Galician. After the presentation of the set of forms of Galician evidential system, we will focus on the influence that the cognitive factor of the territory of information (Kamio 1997) and the cultural factor of negative politeness (Brown & Levinson 1987) play on the decision to use evidential expressions. Regarding the territory of information, two conditions determine the presence of evidentiality: firstly, the subjective perception of the limits of the speaker's territory and, secondly, the perception of whether the speaker has the epistemic authority to assert the propositional content. As for the negative politeness, it is confirmed that it is a major determinant of the occurrence of evidentials in interaction. We will also show that Galician language, as a language spoken in a culture prone to negative politeness, possesses some of the verbal characteristics of distancing cultures (Haverkate 1994, 2000), which tend to use evidential markers as attenuating mechanisms.

Keywords: Negative politeness; Territory of information; Evidentiality.

1. INTRODUCCIÓN¹

Tras décadas de estudos ao redor da categoría evidencial, dous aspectos sobre os que se está aínda a indagar pola dificultade na súa análise son o papel que cumpre a evidencialidade no discurso e a motivación desencadeante do seu emprego. Este traballo, como estudo dos detonantes cognitivos e culturais que poidan condicionar a inclusión de marcadores evidenciais na fala en galego, céntrase no segundo aspecto. Con tal fin, propoñémonos un dobre obxectivo. Por unha banda, o artigo tenta explorar a relación mantida entre as nocións de cortesía negativa (Brown & Levinson 1987) e territorio da información (Kamio 1994, 1997) coa evidencialidade en galego. Nesa procura, deféndese que estes dous conceptos son factores determinantes do emprego das expresións evidenciais en galego. Ambas as dúas nocións intégranse dentro da categoría máis ampla de postura epistémica (*epistemic stance*, Du Bois 2007, Heritage 2012, Nuckolls 2012), definida como a relación triangular sostida entre o falante, o oínte e o contido proferido. Isto implica o posicionamento dos interlocutores entre eles na conversa e cara ao contido do enunciado. Como veremos, a evidencialidade (a expresión das fontes de información nas que se basea o falante ao enunciar algo) cumpre outras funcións máis alá da mera indicación da fonte de información, funcións, as anteditas, vencelladas á interacción conversacional. A finalidade da evidencialidade sería, nestes casos, manifestar diversos aspectos da postura epistémica do falante (*vid.* Mushin 2013).

Por outra banda, o segundo propósito do traballo non é outro que o de introducirse no multifacético e delicado camiño de relacionar o emprego da evidencialidade con factores culturais. Se aceptamos a idea de que o emprego que os falantes realizan da lingua vén moldeado pola cultura, indagando nas prácticas comunicativas deberíamos poder ser quen de tirar algunha conclusión sobre a cultura e viceversa². Suxerimos que algúns tópicos atribuídos ao estilo comunicativo galego como son a falta de posicionamento e a vaguidade³ poderían deixar de ser tales estereotipos se tomamos en consideración dous aspectos. En primeiro lugar, as mencionadas nocións pragmáticas de cortesía negativa e o concepto de territorio de información. En segundo lugar, a existencia de dous tipos de culturas diferentes canto ao concepto de cortesía negativa: as culturas de achegamento e as de afastamento (*vid.* Haverkate 1994, 2000, 2004, Albeda & Briz 2010, Bravo 2004). Ao noso xuízo, os supostos

¹ O presente estudo realizouse como parte do proxecto “Estrategias de posicionamiento en el discurso del racismo y la inmigración: Análisis y aplicaciones en prácticas afectivas de aprendizaje” (RACISMMAFF), financiado polo European Regional Development Fund e o Ministerio español de Ciencia e Innovación (PID2021-125327NB-I00).

² Neste sentido sinalaba Risco (1992 [1954]: 46) sobre a existencia dun carácter galego diferencial: «A existencia dun “carácter galego” específico e diferenciado é un feito evidente, coñecido por propios e estranos. Cítanse a cotío aspectos dos máis saíntes, que chegan a constituír verdadeiros lugares comús. Mais falta un estudo fondo e científico que permita unha síntesis atinada.».

³ Como exemplo dos estereotipos existentes sobre os galegos traemos a colación as palabras de Gondar Portasany (1993: 46) ao se referir á retranca: «Esa forma de falar ou de comportarse tan propia do paisano galego, que se caracteriza pola cautela, pola habilidade para contestar evasivamente, por saber non dicir ou facer o que os outros pretenden, en última instancia, pola segunda intención, é unha arma máis, que produce nos outros como efecto a dificultade de comprender a quen a está a utilizar». Tamén as tautoloxías comportan un compoñente indirecto evocador de interpretacións abertas. A retranca e a indireccionalidade nas respostas como característica de algúns falantes galegos adoita ser reflectidas nos diálogos das estampas de Castelao. Sirva como proba o seguinte onde falan un home e unha muller (non se sabe quen di que) tomado de Castelao (1961: 37):

—¿Por que o meu amo non pagaba o tren, nin o tranvía, nin o teatro?

—Porque era moi simpático...

clixés galegos, algúns deles considerados negativos dende unha perspectiva etnocentrista, cesan de ser estereotipos e, sobre todo, deixan de verter connotacións negativas se quen axuíza pertence a unha cultura de afastamento⁴.

Para tratar as cuestións que acabamos de bosquexar, basearémonos na análise cualitativa de exemplos tomados do *Corpus de Referencia do Galego Actual* (CORGA), que abrangue textos comprendidos entre 1975 e 2016 pertencentes aos xéneros xornalístico, teatral, narrativo, así como textos procedentes de guións de series de televisión. As áreas temáticas comprenden cultura, ficción, economía, política, artes, ciencias sociais e tecnoloxía. Así mesmo, recorreremos a exemplos extraídos do *Tesouro informatizado da Lingua Galega* (TILG), un corpus histórico de textos galegos da idade moderna e contemporánea producidos entre 1612 e 2013.

2. A SEMÁNTICA EVIDENCIAL: SIGNIFICADOS E FORMAS

A evidencialidade foi definida como a indicación das fontes de información nas que se basea o falante cando enuncia algo (Aikhenvald 2004: 3). Como ocorre en moitas linguas, o galego non dispón dun sistema morfolóxico para expresar esta categoría, polo que acode, de xeito sempre opcional, a variadas unidades léxicas. As expresións evidenciais en galego comezaron a ser exploradas en cinco traballos, todos eles ao redor das formas *seica* e *disque*. O estudo de Cidrás (2017) céntrase tanto na evolución histórica e gramaticalización de *seica* coma na adquisición diacrónica de significados pragmáticos. É de salientar neste traballo a mención —aínda que breve— ao valor de cortesía de *seica*, se ben en termos diferentes aos aquí expostos. Outro traballo, Sousa (2012), estuda o valor de *disque* dende un punto de vista diatópico e cuantitativo e discrimina atinadamente, como fixera Rosales Sequeiros (2005), o significado modal epistémico dubitativo do evidencial. A estes traballos engadímoslles dous estudos contrastivos sobre *disque*, un de Cruschina & Remberger (2008) sobre os marcadores reportativos en varias linguas románicas e outro de Sanromán Vilas (2020), quen compara a forma *disque* en castelán, galego e portugués. Finalmente, Rosales Sequeiros (2005) defende que, fronte ao que afirmaban as gramáticas (p. ex., Álvarez & Xove 2002), en *disque* e *seica* o valor de dúbida, ás veces contextualmente presente, non conforma o seu significado primario, afirmación coa que estamos de acordo, como veremos. Aínda así, malia estas cinco achegas a *disque* e *seica*, cómpre levar a cabo un estudo global do sistema evidencial galego e, principalmente, da función que realiza na lingua para desvelar as motivacións da presenza dos marcadores evidenciais.

A primeira distinción dentro da semántica desta categoría concirne á división entre evidencias directas e indirectas (Willett 1988). Se deixamos á marxe os significados directos —os que atinxen ás fontes de información sensorial directa visual e auditiva, non marcadas en galego— na lingua galega verifícase a existencia de dous significados indirectos, inferencial e reportativo, e, de admitir a fusión destes dous valores que acontece nos chamados «contextos críticos» (Diewald 2002), engadiríamos un terceiro significado, o indirecto-indiferente (Marín-Arrese 2013). No seguinte apartado exemplificaremos os anteditos significados evidenciais mediante algunhas das súas marcas de expresión formais. Poderase comprobar que o conxunto de expresións en galego no só é amplo, senón que o seu emprego é recorrente tanto na fala coma na escrita. Dous marcadores, *seica* e *disque*, salientan sobre

⁴ Vid. Haverkate (1994: 131, 2000, 2004), Bravo (2004), Hernández Flores (2004), Albelda Marco & Briz Gómez (2010: 248-50) para a análise da diferenza entre culturas de achegamento e culturas de afastamento.

o resto pola súa asiduidade e pola diversidade de matices pragmáticos que desencadean. Para examinar os valores destes sobranceiros adverbios evidenciais, requiriríase un estudo pragmático profundo fóra dos obxectivos deste artigo. Centrarémonos, pois, na presentación dos significados a través de diferentes marcas de expresión.

2.1. O significado inferencial

Dentro da categoría inferencial discírnense tres subtipos de inferencia: a inferencia perceptual ou sensorial, fundamentada na percepción (*i.e.* toma como alicerces resultados perceptuais visuais, auditivos etc.), a inferencia conceptual, baseada no razoamento a partir do coñecemento do mundo e das intuicións (Aikhenvald 2004: 65, Wiemer & Stathi 2010), e, por último, a inferencia fundada nos rumores e informes (Marín-Arrese 2013). Os tres tipos de valor conxectural son transmitidos por unha rica variedade de expresións verbais e adverbiais: os verbos modo-evidenciais *deber* (*de*) e *haber* (*de*), o verbo perceptivo *ver* en primeira persoa (*vexo que*) e terceira persoa singular en voz media (*vese que*), os verbos evidenciais *semella* / *parece* + infinitivo, *parece* / *semella que* + cláusula, xunto ás expresións adverbiais ao *parecer*, *supostamente*, *aparentemente*, *polo visto* e *seica*⁵ (vid. González Vázquez & Domínguez Romero 2022, González Vázquez 2022).

O exemplo (1) ilustra a realización dunha inferencia perceptual transmitida por medio de *semella que*, tendo como alicerce a observación visual e auditiva do motor que treme e fai ruído; en (2) a percepción visual do ceo e a percepción da humidade e vento orixinan a inferencia manifestada por *parece que*:

(1) Non ves que a maquinaria *semella que* se quere mover? O motor debe estar en condicións...

—Pode ser.

TILG. *Os culpables*. Martínez Oca. Xosé Manuel. 1993. Narrativo.

(2) Abre a porta e mira pró ceo. Vense estrelas. Corre unha brisa fría que fai escondé-la cara. Hai humedá. *Parece que* quer chover ... “¡Que mal día se me presenta! Non sei se non choverá.”

TILG. *As abellas de ouro*. Lesta Meis, Xosé. 1930. Narrativo.

Pasando ao segundo subtipo de inferencia, diferentes son os casos (3), (4) e (5), cuxa fonte de información é unha inferencia conceptual. O contexto non proporciona unha base perceptiva sensorial para formar o xuízo o cal, pola contra, se fundamenta no coñecemento do mundo, no coñecemento previo da situación e na intuición do locutor. A inferencia vén expresada por *semella que*, *ha de* e *parece ser*:

(3) O pobo vasco ten que vivir: sostén o seu con forza extraordinaria, e consiguen unha alianza nada chocante, senón pola contra, moi natural da tradición coprogreso; tan natural, que *semella que* tiña que ser así, e que non podía ser doutro xeito.

TILG. *Nós. Boletín mensual da cultura galega*. 1930. Xornalístico.

⁵ Álvarez & Xove (2002) e Cidrás (2017) presentan *seica* como un adverbio modal epistémico, equivalente aos adverbios *talvez* e *quizais*. Os primeiros autores atribúenlle só valor reportativo, mentres que Cidrás (2017) recoñece os dous valores. Porén, non nos parece que se trate dun adverbio modal se pensamos en situacións nas que podemos empregar *talvez*, *quizais* sen posibilidade de substitución por *seica*. Poñamos o sinxelo exemplo dunha enquisa de opinión cunha opción múltiple: (a) si, (b) non, (c) talvez, quizais. A resposta (c) non se pode substituír por *seica*, o que demostra que, privado de contexto, este adverbio non expresa dúbida (vid. tamén Rosales 2005 para outras probas en contra do valor de dúbida como significado primario de *seica*). Para o proceso de formación e evolución de *seica* vid. Ferreiro (1999: 370) e Cidrás (2017).

(4) Polo camiño que el leva, ben sabes ti onde *ha de* ir parar.

—E mal rapás non o é, eso non.

CORGA. *A Negra*. Martínez Oca, Xosé Manuel. 1979. Narrativo.

(5) Iste home náufrago no meio síntese desesperado, comenza a se anguriar, a segregar un humor amargo e desesperado que vén de Quevedo, pasa por Víctor Hugo i os románticos alemás, e agora *parece ser* o único refuxio do home.

TILG. *O segredo do humor*. Fernández de la Vega, Celestino. 1963. Ensaio.

O terceiro tipo de inferencia, a fundamentada nos rumores e informes, obsérvase en (6) e (7). En (6) a base conxectural da inferencia formulada por *parece* + infinitivo reside na análise feita previamente a partir de discursos lidos ou escoitados polo falante, mentres que en (7), o emisor apoia a súa conxectura sobre a base, aínda sen estar explícita no texto, de lecturas previas ou de comentarios que escoitou:

(6) Pero da análise destes dous discursos contrapostos nas súas orixes *parece deducirse* a dificultade epistemolóxica do estudio en profundidade da propia diferenza sexual.

CORGA. Alén da libido. *Do sexo á sexuidade*. Domínguez Prieto, Xosé Manuel. 1998. Ensaio.

(7) A España seca é unha das grandes produtoras do melón no mundo. *Parece que* aquí chega da man dos árabes. Non é Galicia pobo meloneiro, é dicir, que plante melóns.

TILG. *Abecedario das mantenzas*. Galdo, Fausto. 2012. Ensaio.

As fundamentacións das inferencias pódense amalgamar, provocando un valor inferencial sen discriminación do subtipo, como en (8), onde o marcador *polo visto* exerce de detonador dunha conxectura que apunta a unha fundamentación froito da suma ou mestura de datos perceptivos, cognitivos e rumores:

(8) —Se o teu mellor amigo te traicionase, ¿que farías?

—Levaría un grande disgusto. E *polo visto* cada noite teño que levar un disgusto pola súa culpa.

CORGA. *A voz*. Otero Sande, María Teresa. 1990. Narrativo.

A lectura de (8) insinúa unha dobre ironía provocada, por unha banda, polo acto de inferir un sentimento interno que é propio, situación que non debería dar lugar, polo tanto, á inferencia. Tal conxectura introspectiva maniféstase en *polo visto teño que levar un disgusto*. Por outra banda, a ironía rezuma tamén no xeito indirecto de comunicar que o amigo lle traiciona. A seguinte paráfrase amosaría os significados agochados: «Polo que eu comprobo a partir da miña experiencia perceptiva (pistas ou indicios sensoriais deixados involuntariamente polo amigo), a partir da información que escoitei e en función do meu coñecemento persoal do meu amigo e da situación, infiro que, por todo o anterior culpa do meu amigo, estou obrigada/o a levar un disgusto». Conflúen, pois, os tres tipos de inferencia amalgamados, sen posibilidade de discernir no contexto cal delas pesa máis na interpretación. Así mesmo, en (9), referido a tres obras escritas sobre o humor e a arte, a amalgama evita a diferenciación entre, por unha banda, os indicios visuais nos que se basea o autor —postos en saliencia tamén a través de *polo que temos de ver*—; por outra banda, o coñecemento do mundo (información sobre recoñecementos previos semellantes) e, finalmente, a rumoroloxía (o que a xente está a dicir sobre o recoñecemento en cuestión):

9) O mérito principal de tales traballos consiste, ó meu xuício, en reconeceren a diñidade e importancia do problema. Reconecemento que, *polo visto* e polo que temos de ver, non se dá con frecuencia na España.

TILG. *O segredo do humor*. Fernández de la Vega, Celestino. 1963. Ensaio.

Un caso notorio da confluencia dos tipos de inferencia acontece na expresión *todo parece indicar* —de presenza recorrente nos medios xornalísticos e con fins manipulativos—, mediante a cal non só non se aduce ningunha fundamentación da inferencia, senón que se sinala unha conxectura totalizadora que parte de todos os datos existentes ao alcance do falante (datos sensoriais, rumores e o coñecemento cognitivo do mundo):

(10) Non recordo de onde viña. Todo *parece indicar* que vagaba sen rumbo, sen intención de chegar a ningures.

TILG. *O camiño de Middelharnis*. Cid Cabido, Xosé. 1988. Narrativo.

Antes de rematar este apartado, cómpre sinalar a existencia dunha diferenza entre a inferencia perceptual, como proceso de extracción de información nova a partir duns datos sensoriais e que constitúe unha fonte de información, e o significado non evidencial de percepción directa sensorial. Definiríamos este último como percepción experimentada ou sentida por mor de algo ou alguén (ter a impresión debido a algo / algo dá a impresión). Non se trata, pois, dunha inferencia ou deducción, antes ben, da impresión persoal e subxectiva evocada por un evento, persoa ou cousa, tal como expresa o verbo perceptivo *parecer*. Compróbase este valor en (11) e (12). No primeiro as falas provocan a impresión de resoar nos ouvidos, mentres que en (12) as voces dan a impresión de contar o tempo:

(11) —Si dixera dun anxo, certaba mellor. Inda *parece que* resoan as súas falas nos meus ouvidos. «Consola esta miña ialma, estas miñas penas con falas tenras deses teus labres [...]».

TILG. *Novelos e mazarocas. Contos Gallegos*. Rivero, Rogelio. 1936. Narrativo.

(12) Na Lonxa hai un bruído abrouxador; chíos de mulleres e orneos de homes; as voces dos vendedores *parece que* contan o tempo ó rivés: ¡doce!, ¡once!, ¡dez!, ¡nove!, ¡oito!... Pasan en caixóns os peixes, a centos, a milleiros, a millóns. Siguen atracando novas motoras, acuguladas de peixes.

TILG. *Os dous de sempre*. Castelao, Alfonso Daniel Rodríguez. 1934. Narrativo.

2.2. O significado reportativo

Verbo do significado reportativo, este concirne á información de segunda man, tanto a que o oínte escoitou sen poder especificar a súa fonte (non provén dunha testemuña directa) como a información procedente do folclore, tradición oral, mitoloxía etc. (vid. Willett 1988: 96, Aikhenvald 2004: 177). Manifestase mediante as formas *seica*, *disque*, *dise que*, *segundo din*, *polo que din*, *polo visto*, *contan que*, *parece ser que*, *parece que* e *ao parecer*. Nos tres exemplos a seguir, a orixe da información, marcada con *seica*, *polo visto* e *disque* procede da rumoroloxía ou de informantes descoñecidos:

(13) O xurado pedíu por varias veces información do que se facía ou tentábase de facer coa empresa, pro non foron atendidos.

Ademáis, *seica* lles prohibiron facer unha assemblea no interior da empresa no mes de Nadal, e tivérona que facer logo no salón da Casa do Mar.

CORGA. *Teima. Revista Galega de Información Xeral*. Vilela, Xoel. 1977. Xornalístico.

(14) A Sancristía está emprazada no lateral dereito, nesta gardanse algunhas tallas, unha delas do Apóstolo Santiago, procedente da derruída capela de Ferreiros de Abaixo.

Colgadas nas vigas da nave atopanse dúas lámpadas, unha delas feita coa roda dun carro que *polo visto* non gusta moito, e eu non entendo o porqué xa que se trata dunha peza moi acorde coa tradición cultural do Courel, perfectamente compatible co lugar onde se atopa.

TILG. *Usos, costumes e cousas do Courel*. Parada Jato, Jesús Alfonso. 2007. Ensaio.

(15) Despois da cerimonia relixiosa houbera un xantar en S. Bartolomé, e *disque* ninguén lembraba xantar semellante.

CORGA. *A gran novela*. Suárez Abel, Miguel. 1982. Narrativo.

A carón do contido reportativo, existe o contido citativo, empregado principalmente no xénero xornalístico, que atribúe a autoría da información de segunda man a unha fonte sinalada explicitamente no contexto. Velaquí unha ocorrencia na que se asignan os rumores á memoria oral do vilanoveses e asemade se reforza esa fonte externa de segunda man co reportativo *disque*, facendo coincidir no discurso dúas formas evidenciais, unha citativa *segundo conta a memoria* e outra reportativa, *disque*:

(16) Pouco sabemos do vello navegante. Con todo, segundo conta a memoria oral dos vilanoveses, *disque* un día, nas grandes calmas do mar dos Sargazos, alí onde os portugueses chaman o mar da Baga, atopáronse os dous navíos: a nau capitana de don Bartolomé e a do inglés, que levaba unha corza dourada na popa.

TILG. *O triángulo inscrito na circunferencia*. Freixanes, Víctor Fernández. 1982. Narrativo.

2.3. O significado indirecto-indiferente

As formas de expresión evidenciais poden contextualmente amalgamar os dous significados descritos, inferencial e reportativo, creando, seguindo a [Marín-Arrese \(2013\)](#), un terceiro valor denominado *indirecto-indiferente*⁶. Este significado xorde nos contextos nos que non é posible desambiguar ou discriminar un significado predominante. A ambigüidade, indeterminación e fusión contextual de significados (*merger e indeterminacy*, [Coates 2015](#)) é semellante á que acontece cos verbos modais *poder, deber (de), ter que* etc., fusión ou indeterminación que nace en contextos críticos (*critical context*, [Diewald 2002](#)). Na seguinte mostra do corpus ambos os dous significados agroman na interpretación:

(17) Achegouse don Carlos Amor, tamén a felicitar.

El e mais Telmo xa se coñecían.

—A reunión *parece que* terminou mal —dixo Telmo por dicir algo.

—Incultura —asentiu don Carlos secamente.

—E que temos un presidente sen autoridade.

CORGA. *O rei dos ameneiros*. Rodríguez Baixeras, Antonio. 1987. Narrativo.

Tanto a lectura reportativa coma a inferencial acaen en igualdade no contexto, de xeito que a interpretación resulta amalgamada ou indeterminada. A lectura apunta en dúas direccións: a un significado reportativo *disque terminou mal*, e a un significado de inferencia interpretativa dos datos ao dispor do falante (*polo que escoitei e polo meu coñecemento infiro*

⁶ Dada a asiduidade da presenza deste significado ambiguo en moitas linguas, esta autora atribúelle entidade propia como significado independente.

que rematou mal). Ningunha das dúas interpretacións é descartable nin ningunha se impón sobre a outra, pois ambas as dúas son percibidas ao unísono polo oínte⁷.

3. OUTRAS CATEGORÍAS ASOCIADAS Á EVIDENCIALIDADE

A evidencialidade, polo tipo de contido que transmite, relaciónase con outras categorías: a modalidade epistémica, a intersubxectividade (Nuyts 2017, Hintz & Hintz 2017) ou invocación ás fontes compartidas, a miratividade (sorpresa do falante ante a recepción de información non agardada; *vid.* Lazard 1999, De Lancey 2001, Olbertz 2007) e, por último, a postura epistémica. A esta interacción en catro ámbitos dedicaremos este apartado.

Comezando pola primeira categoría, á evidencialidade foille imputado —por mor da visión etnocentrista nos estudos de linguas europeas, de acordo con Aikhenvald (2004, 2021: 20) — un compoñente modal de incerteza ou enfeblecemento do compromiso do locutor coa veracidade do que enuncia, co resultado de que a modalidade foi usurpando terreo ao contido evidencial nos estudos de linguas europeas (*vid.* Mushin 2013, Wiemer & Marín-Arrese 2022). Dende a perspectiva que engloba a evidencialidade como subcategoría da modalidade (Chafe 1986), deféndese que mediante o uso dun evidencial o locutor non asume a responsabilidade do contido proposicional polo que expresa dúbida modal epistémica. Quere isto dicir, baixo o prisma desta concepción, que a simple indicación de inferir ou escoitar de terceiros a información transmitida rebaixa ou atenúa o grao de certeza na verdade do comunicado —o falante distánciase da información—, fronte ao que acontece coas fontes directas ou coa ausencia de fonte, dado que ambas supoñen a asunción da certeza do transmitido (*vid.* Dendale 2001, Albelda Marco 2016, Albelda Marco & Estellés Arguedas 2021). Un exemplo deste rebaixamento da certeza sería o seguinte, no cal o falante atribúe o dito a terceiros mediante *polo visto* (fonte de información reportativa) en (18) e expresa unha conxectura da que non está certo mediante *parece que* en (19) e *seica* en (20) (fonte de información inferencial con matiz modal epistémico):

(18) Interlocutor —Lourenzo

Lourenzo —¡Eso é o que oín na tenda de Benito!

Lourenzo —¡Din que lles andan dando unha forte batida!

Lourenzo —Viñeron forzas de fora *polo visto*.

Lourenzo —E din que o xefe dos guerrilleiros da zona está por eiquí...

Flora —Non tardarán en vir a pedirnos trigo coma noutras vegadas.

CORGA. *Tres pezas de teatro*. Barros Pardo, Tomás. 1981. Teatral.

(19) Volveu baixar á estrada e desfixo o camiño que trouxera pouco antes.

Estoume dando unha boa a andar, pero así tamén seca millor a roupa. É máis, *parece que* vai quedar boa noite, menos mal.

CORGA. *A Negra*. Martínez Oca, Xosé Manuel. 1979. Narrativo.

(20) ¿Será coma a do ano 20, despois do levantamento de Riego?

A capitanía xeneral bule e ferve coma unha caldeira a toda presión, a piques de estoupar.

Non, agora as cousas *seica* veñen doutro xeito. Aínda non sabe ben cómo é, pero doutro xeito... Iso é o que máis o amola

CORGA. *O triángulo inscrito na circunferencia*. Fernández Freixanes, Víctor. 1982. Narrativo.

⁷ *Vid.* máis exemplos deste significado en González Vázquez & Domínguez Romero (2022) e González Vázquez (2022).

Canto á segunda categoría, por intersubxectividade enténdese a indicación de que o oínte ten acceso ás mesmas fontes de información có falante (ou que outros participantes na interacción), de xeito que, grazas a ela, é creado na conversa un terreo compartido común entre falante e oínte que redunda na empatía e na colaboración entre os interlocutores. Moitas linguas posúen marcadores gramaticalizados de evidencias compartidas vs. evidencias non compartidas (p. ex., «vino eu» vs. «vímolo os dous», «escoiteino eu» vs. «escoitámolo os dous», «inferino eu» vs. «inferímolo os dous», etc., *vid. Hintz & Hintz 2017, Mansfield 2019, Michael 2012, Nuckolls 2012*). Nas linguas europeas, onde non posuímos esta bifurcación, a intersubxectividade na categoría evidencial só pode ser comprendida como un matiz pragmático contextual e secundario dalgúns evidenciais (*vid. Nuyts 2017*). Calquera intención de manifestar unha fonte de información que consideramos compartida será marcada lexicamente, fóra xa da categoría evidencial: *como é sabido, como ti ben viches / escoitaches, como todos sabemos, etc*⁸.

Verbo da terceira categoría, a miratividade, existen estudos que acomodan esta noción no interior da evidencialidade, aproximación que non compartimos (Lazard 1999, De Lancey 2001). Este concepto discursivo expresa a sorpresa do falante ante unha información nova, recente e non agardada, sendo difícil albiscar nisto ningún sinalamento sobre a fonte de información en si mesma, aínda que se trate dunha información externa recibida de súpeto. Dende un punto de vista cognitivo, a fonte de información ao novo contido proposicional expresado é independente da sorpresa do falante, pois esta última non é un compoñente inherente ás fontes de información; constitúen ambas, fonte e miratividade, valores diferenciados que poden agromar conxuntamente por mor do contexto. Unha mostra da confluencia da inferencia e do matiz mirativo, e que figura recorrentemente no corpus, é a seguinte, na cal *seica* suxire unha connotación de estrañeza e sorpresa, claramente motivada polo contexto:

(21) —¡Santa Bárbara!

—Si muller, non te presines.

—Trapalleira, cala, cala.

—¿Logo tampouco crearás que cos señoritos falan?

—¿E como fan logo entonces para ... ¡ui qué pulga caramba! Que picotazo me dou, *seica* tiña o demo a rabia.

TILG. *Misterios de Pontevedra*. Amado, José. 1845. Narrativo.

Pasando por último á cuarta categoría, a postura epistémica, na análise da sección § 4 verificaremos que na escolla do marcador evidencial inflúe esta categoría, entendida, como xa adiantamos, en termos de dereitos e responsabilidades epistémicas entre falante e oínte. Anteriormente definimos a postura epistémica como a relación triangular establecida entre o falante, a proposición emitida e o oínte (Du Bois 2007). Trala irrupción dos estudos de epistemicidade en interacción, Heritage (2012: 6) defínea dende un enfoque interaccional como a expresión paso a paso das relacións (sociais) tal e como se xestionan mediante o deseño das quendas de fala («the moment-by moment expression of [social] relationships, as managed through the design of turns at talk»). Segundo este autor, os interlocutores nas interaccións sociais teñen dereitos e responsabilidades epistémicas de xeito que no diálogo realizan un seguimento do que os outros saben ou descoñecen e dos territorios informativos privativos de cada un. A atención aos implícitos agochados e o respecto aos dereitos

⁸ De acordo con Aikhenvald (2004), a evidencialidade constitúe unha modificación secundaria (e, dependendo da lingua, opcional) engadida á predicación principal, e xa que logo, non expresa contido proposicional.

epistémicos dos interlocutores forman parte conxuntamente da chamada *epistemic vigilance* («vixilancia epistémica», Sperber *et al.* 2010, Stivers, Mondada & Steensig 2011, Heritage 2012, Grzech 2021). É posible que na conversa os falantes galegos prestemos especial atención aos límites do noso territorio de información e aos do oínte e, asemade, sexamos moi conscientes e sensibles aos dereitos conversacionais e, por isto, tanto a autoridade epistémica —*epistemic authority*, quen ten dereito a afirmar independentemente da fonte de información na que se basee— como a vixilancia epistémica cobran especial importancia no noso discurso. Así mesmo, Mushin (2013: 635) afirma que todo uso evidencial debe ser entendido en termos de como os falantes se posicionan verbo do contido do que din («all evidential usage must be understood in terms of how speakers position themselves with respect to the content of their talk»). Indo máis lonxe nesta afirmación, considera que a adecuada comprensión da evidencialidade no discurso debe entenderse como unha maneira de facer visible no discurso o estatuto do propio coñecemento («a way of making the status of one's knowledge 'visible' in discourse», Mushin 2013: 628). Estas cuestións serán tratadas a seguir.

4. ASPECTOS COGNITIVO-CULTURAIS SUBXACENTES AO EMPREGO DOS EVIDENCIAIS

4.1. O concepto de territorio da información

Nos estudos de evidencialidade en interacción e de epistemicidade introduciuse o concepto de territorio de información dos participantes no discurso (Kamio 1994, 1997) como unha vía explicativa das relacións implícitas mantidas entre os interlocutores. O modelo de territorio de información propugna a existencia de diferentes territorios na conversa segundo o contido proposicional do que se fala pertenza ao territorio do falante, do oínte ou a ningún deles. Segundo este autor, os falantes miden a distancia psicolóxica entre o contido proposicional e cada un dos interlocutores: «There are two linear psychological scales, one for the speaker and the other for the hearer, which measure the distance between the speaker / hearer and a given piece of information» (Kamio 1997: 16). Acudindo a un dos seus exemplos no enunciado: «Esta aldea ten uns 3.000 habitantes», se o falante é residente na devandita aldea e conversa cun oínte que está de visita, o enunciado percíbese como perfectamente acaído. Agora ben, na situación contraria, se é proferido por quen está de visita, resultaría estraño porque o pragmaticamente axeitado sería introducir a fonte de información (*oín que, din que; parece que; lin que*), por se atopar a información máis preto do territorio do oínte có do falante⁹. De maneira xeral, o territorio de información do falante inclúe, de acordo con Kamio (1997: 18):

- A) a información obtida a través da experiencia interna directa e da experiencia externa directa, incluída a información transmitida por persoas que se consideran fiables.
- B) información sobre persoas, obxectos e acontecementos próximos ao falante, incluída a información sobre o propio falante.
- C) os coñecementos relacionados co ámbito de especialización do falante.

⁹ Kamio (1997: 8) puntualiza que este enunciado podería ser emitido sen o evidencial por un visitante experto en demografía xa que, nese caso, a información entraría no seu dominio de coñecemento en igualdade ou superioridade co coñecemento do residente no devandito pobo.

Outro postulado básico desta teoría refírese á distinción entre coñecer unha información e ter esa información no seu territorio. Coñecer unha información significa ter ese coñecemento dentro do almacén xeral de información, mentres que unha información pertence ao propio territorio se se posúe tamén nun sentido cognitivo, pragmático e social, que será o que lle permitirá aseverala (Kamio 1997: 18). Disto dedúcese que o falante pode saber algo con certeza, mais non ter dereito a aseveralo como un feito porque constitúe información que «pertence» a outra persoa, podendo, xa que logo, ameazar a imaxe do oínte (*face*, Brown & Levinson 1987: 13-5) e, por conseguinte, tamén danar a «autoimaxe» do falante.

Partindo dun exemplo do xaponés, Kamio (1994: 80) propón a situación dun falante, socio externo dunha compañía, que sabe con completa fiabilidade que o seu interlocutor, o presidente da compañía, ten unha cita ás tres —sábeo porque estaba presente cando un empregado llelo comunicou a ambos os dous ao mesmo tempo—. Nun momento dado da conversa o socio quere lembrarllo ao seu interlocutor. En xaponés precísase empregar unha forma indirecta, que poderíamos traducir como «*creo que* tes unha cita, non é? / *seica* tes unha cita» ou co imperfecto ecoico «*tiñas* unha cita ás 3, non si?». Malia que o falante coñeza con seguridade a verdade do enunciado, non considera lícito invadir o territorio do interlocutor, polo que evita o acto de fala directo «tes unha cita ás tres». Dito noutras palabras, o falante non ten dereito a afirmar porque a información non pertence ao seu territorio e, por conseguinte, non dispón da autoridade epistémica nin da «licenza social». Defínese, pois, o territorio de información propio como o conxunto de coñecementos sobre o cal o falante «se sente con dereito» a facer asercións, con independencia do coñecemento obxectivo que posúa. Este concepto cognitivo e social presenta límites esvaradíos, pola súa subxectividade, que varían de persoa en persoa e de cultura en cultura.

Noutro exemplo de Kamio (1994), unha clienta nunha tenda observa que unha maceta en venda presenta un defecto visible, o que significa que dispón dunha fonte de información directa visual (que non se marca habitualmente nas linguas europeas, agás no caso de proferir explicitamente «vexo que / estou vendo que esta maceta»). Porén, no canto de realizar un acto directo como «esta maceta ten un defecto», pois podería ameazar a imaxe por se tratar dunha crítica ou queixa velada, a clienta prefire empregar un marcador de fonte indirecta por razóns de cortesía: *This pot looks as if it has a few flaws* («Esta maceta parece que / seica ten defectos» (tradución nosa, Kamio 1994: 84). A estratexia de cortesía atenuadora ante un acto ameazante condiciona a escollo do marcador evidencial ata o punto de que a clienta modifica e degrada a súa fonte de información —que lembremos era directa visual, polo tanto, non marcada en galego— resultando nunha diminución da forza ilocutiva e do grao de compromiso coa verdade.

No corpus recolleemos exemplos tanto de actos ameazantes á imaxe (críticas, ordes, peticións, rogos, consellos, subornos etc.) como non ameazantes, que poden ser explicados grazas a esta teoría. Nas dúas seguintes mostras atopámonos ante actos de fala non ameazantes, mitigados ou atenuados polo evidencial¹⁰:

(22) En ocasións brincan con todo o corpo fóra da auga. Poden verse asociados a outras especies como o Arroaz real e tamén co Rorcual común. Realizan migracións con regularidade. *Parece ser que* as femias paren cada 3 ou 4 anos, logo dunha preñez de 13 a 16 meses, unha única cría que mide case 2 metros. Crían en augas cercanas ás nosas costas.

¹⁰ Consideramos que a atenuación non require obrigatoriamente a presenza dunha ameaza a ningunha das imaxes, nin a do falante nin a do oínte (*vid.* Briz 2018).

TILG. *Cetáceos, focas e tartarugas mariñas das costas ibéricas*. Penas Patiño, Xosé Manuel; Piñeiro Seage, Antonio. 1989. Ensaio.

(23) O bagazo, despois da destila, empregase pró gando como mantimento ou pra estercá-las mesmas viñas. Como mantenza ten moita auga, polo que sería moi utilizable ben seco, prensado en forma de pellets ou «gránulos», misturado con algún outro complemento alimenticio. *Parece ser que* ten proteínas dabondo, pro non asimilables e vén sendo unha boa ración de recheo, como é a palla. Pro en Galicia non se usa moito, xa que tería que secarse e este é un proceso caro, se teñen que empregarse secadeiros industriais.

TILG. *Os viños de Galicia*. Posada, Xosé. 1979. Ensaio

A información transmitida por *parece ser que* atinxe a eventos obxectivos estudados por expertos sobre o que falante tería a licenza social para asertalo directamente sen o evidencial. Malia iso, engade o marcador imprimindo certa inagardada desconfianza a propósito dun dos contidos expostos (e non dos outros), desconfianza que contrasta coa certidume do resto da información relatada. O falante amósase reacio a facer uso do seu dereito a afirmar debido a que considera que esa información obxectiva pública (*as femias paren cada 3 ou 4 anos e ten proteínas dabondo*) dista da especialización do seu coñecemento, polo que non está, ao seu xuízo, incluída no seu territorio e non ten dereito a afirmala. Dito doutro xeito, evita asumir unha autoridade epistémica que considera fóra da súa capacidade de coñecemento por si mesmo e imposible de ratificar polos seus medios e, xa que logo, esa autoridade epistémica non lle compete. Na nosa opinión, poderían constituír un caso de «estratexia de saída» (Kamio 1997: 187), pois, aínda posuíndo a licenza social, o falante considérao e preséntao como estando fóra do seu territorio (*outbond strategy*, información pertencente ao territorio propio e, porén, situada fóra del). É ben certo que outro falante pode integrar esa información no seu territorio desbotando o emprego do marcador reportativo, pois aínda constituíndo información fóra da súa especialización, perténcelle por ser coñecemento obxectivo xeral. Razóns culturais como a prudencia e cautela ante unha información que o falante non pode ratificar por si mesmo, o coidado á precisión nos datos, a arela de testemuñar a fonte de información cando non é información cercana ao falante, a comprensión de que a realidade é ampla con múltiples perspectivas ás que hai que dar cabida, poden estar, abofé, detrás da presenza do evidencial en (22) e (23)¹¹.

A relatividade e subxectividade das fronteiras dos territorios informativos dos interlocutores queda posta de manifesto en multitude de situacións no corpus. Velaquí unha proba disto, na cal asistimos á contemplación dende dúas perspectivas do mesmo acontecemento nun hospital na hora da distribución da cea:

(24) A iso das oito e media, o roxe-roxe dos carriños que achegan a cea alaga de fastío os oídos da maioría.

—Xa vén aí a cea.

—Seica si.

—E eu sen poder levar á boca un condenado café: ¡a ver cando me quitan este chisme!

CORGA. *As horas que nos quedan*. Méndez, Xerardo. 1997. Narrativo.

¹¹ Sobre a precisión, a prudencia e o criticismo recolleamos a seguinte cita de Risco (1992 [1954]: 47): «A mentalidade galega ofrez tamén un feitío antitético. Por un lado, que pudéramos chamar o da desconfianza, o galego é hiper crítico, positivista, non crendo mais que no que olla e no que apalpa». A isto engádeselle que, segundo Risco (*op. cit.*: p. 46): «O galego precisa madurar ben as cousas [...]. O motivo de que esto aconteza é, si cadra, que nos galegos predomina a reacción interna, de sentimento e pensamento, sobre da externa, de decisión e execución. O que priva a decisión súpeta é, moitas veces, a desconfianza que soen apoñer ós galegos como defecto, e que lles vén de seren naturalmente hiper críticos».

Non cabe dúbida que os interlocutores escoitan o roxe-roxe ao unísono e, a non ser que un teña peor oído có outro, poden extraer a mesma conclusión: vén a cea pola hora que é e o ruído do carriño. Este coñecemento permitiríalle ratificar ao segundo falante: *Sí, xa vén, é a hora*. A reticencia a aceptar a chegada da cea transmitida polo *seica* pode ser explicada por esta teoría das fronteiras dos territorios de información, onde o importante é a medición da distancia psicolóxica existente entre o evento relatado e cada un dos interlocutores en función de varios condicionantes (*vid. Kamio 1997: 16*). Se ben o primeiro falante amosa autoridade epistémica sobre a información, o segundo rebaixa a súa propia autoridade reducindo o territorio sobre o que cre ter dereito a afirmar.

En moitas linguas a inclusión dun evidencial na fala non indica a falta da seguridade na veracidade do que di, senón que agocha normas culturais demandantes da precisión na orixe ou procedencia da información. Romper esas normas culturais está mal considerado en culturas como a coreana, a xaponesa, a chinesa mandarina, amerindias como a quechua tena, a quechua conchucos e, así mesmo, en sociedades aborixes australianas (*Nuckolls 2012, Hintz & Hintz 2017, Mansfield 2019*). A validez dos enunciados non se pon en dúbida, mais o inadmisibile sería o incumprimento dunha regra social de interacción colaborativa, como apuntaron os autores anteriores. A carón disto, cómpre engadir o feito de que os falantes destas linguas, asemade, evitan asumir unha autoridade epistémica que consideran que non lles compete —como nos exemplos (22), (23) e (24)— e co-constrúen colaborativamente a información insinuando implícitos, proporcionando contribucións parciais ou mesmo amosando dúbidas (*vid. Nuckolls 2012, Mansfield 2019*). Preténdese, así, a validación ou confirmación dos oíntes para co-construír solidariamente o coñecemento, como se comproba en (24), onde a presenza de *disque* reforza con máis claridade a cesión de quenda conversacional e solicita, de xeito implícito, a opinión do oínte (*vid. para o castelán Cornillie & Gras 2015*):

(25) —A Suiza é tamén verde como Galicia, *disque*.

—Non pasei por Suiza.

CORGA. *O rei dos ameneiros*. Rodríguez Baixeras, Antonio. 1987. Novela.

Para concluír, tras todo o analizado ata aquí, podése afirmar, en liña cos estudos da evidencialidade en interacción, que o emprego dos evidenciais non se limita só á indicación da fonte da información en si mesma, senón que amplía a súa presenza a outros contextos comunicativos relativos ao sentimento e percepción do falante da súa falta de autoridade epistémica nunha situación dada.

4.2. A cortesía negativa

Seguindo a *Brown & Levinson (1987: 13-5)*, pódese falar de dous tipos de cortesía, a positiva e a negativa. A cortesía positiva provén da necesidade do falante de estar conectado cos outros, do desexo de ser aprobado positivamente e de ser aceptado como membro dun grupo. Os agradecementos, os ofrecementos, as gabanzas, que actúan como potenciadores ou elevadores da imaxe do oínte (*Face-Flattering Acts*, actos gabadores da imaxe) e outros moitos «lubrificantes sociais» constitúen exemplos deste tipo de cortesía. Todos eles colaboran a manter e xestionar as conversas de maneira fluída e a potenciar a afiliación (ou pertenza) dos falantes ao grupo (*Heritage 2012*).

Pola súa banda, é ben sabido que a cortesía negativa se refire ao desexo dos individuos de posuír autonomía, de non ser coaccionados por imposicións alleas e de que a súa esfera

privada sexa respectada (Brown & Levinson 1987: 13-5). O falante, sendo consciente disto, evitará ser descortés empregando estratexias atenuadoras nos actos ameazantes á imaxe; isto é, nos actos de petición, rogos, críticas, consellos, ameazas ou en calquera percepción de intromisión na esfera do oínte, como, por exemplo, (26):

(26) Muller —Hoxe é día de farra, a antroidada é pra todos.

Vello —¡Cómo corre a xente prá farra, rabia, si fora prá malla habían de andar máis a xeito. Mozo —*Seica* tes envexa, tío Abellón.

Outro —Claro, como xa non ten refolgos pra brincar.

Vella —Ollade o cotroso. ¿*Seica* xa te esquenciche da túa mocidade? Deixa os rapaces que farreen.

TILG. *A mecada*. Manteiga, Luis. 1934. Teatro

No exemplo, *seica* contribúe a protexer a imaxe do emisor porque permite desresponsabilizar o falante do contido enunciado. Por outra banda, protexe a imaxe negativa do oínte porque non lle impón asertivamente o enunciado, senón que mitiga o dito (*tes envexa, xa te esquenciche*) e preventivamente contempla ou facilita a posibilidade dunha réplica ou desacordo.

Así mesmo, xunto á cortesía negativa, a intersubxectividade, o feito de que o evento relatado poida ser testemuñado por outros, adoita pesar tamén na decisión do emprego do evidencial, insinuando a idea de que a afirmación non é unha apreciación subxectiva persoal. Verifícase en moitas ocorrencias, como en (27), proba da conxunción da cortesía cara o oínte e a intersubxectividade:

(27) Ala que lle vou dar unha malleira, ai qué risa. Saíu unha boa troita. Un ouro, pois hai que o apañar. Morreu co seu pai. ¡Carafio! Estoutra. *Seica* andamos as dúas apuradas. *Parece que* si. Aí vai outra. Aí vai. Fai ben, é o que quero eu. Hao levantar vostede mellor. Levantei unha estatua. Hai que matar que Deus perdoa. Este é o xogo dos caladiños.

TILG. *Tempos serodios*. Araúxo, Emilio. 1996. Narrativo.

Para non inmiscirse na esfera persoal do oínte atribuíndolle unha cualidade coa que pode estar en desacordo («andas apurada»), atenuase a afirmación por cortesía cun dobre mecanismo: con *seica* e mailo plural *andamos as dúas*, que neste caso inclúe tamén o falante, quen se atopa na mesma situación como demostra o numeral *as dúas*. Nin o *seica* nin a resposta ecoica *parece que si* denotan dúbida. Trátase dun xogo cortés de contribucións parciais co propósito de incluír as opinións do oínte para marcar, como vimos comentando, implicitamente a co-construción colaborativa dos contidos, deixando de lado a unidireccionalidade dun discurso dialogado asertivo.

A necesidade da protección das imaxes acontece a miúdo nas oracións interrogativas nos casos en que a pregunta afecta a cuestións persoais do oínte. En (28), sumada á procura de información, agóchase, ademáis, unha ameaza debida á recriminación e á sorpresa amosada. Grazas á inserción do atenuador *seica*, o emisor minimiza o risco de confrontación e as posibles ameazas á imaxe de ambos os dous participantes (reduce o desafío ao oínte por non se lembrar e salvagarda a imaxe de si mesmo ao rebaixar a potencial agresividade da pregunta):

(28) —¿*Seica* xa non te lembrás de min? Andas moi encegatado coa filla do Grilo.

—Por qué falas dise xeito?

CORGA. *Reencontro coa aldea*. Rodríguez López, Manuel. 1983. Narrativo.

De xeito xeral, pódese afirmar que polo feito de facer unha pregunta, o evidencial xorde en prol de evitar unha posible percepción de intromisión na esfera persoal, aínda sen existir unha ameaza clara, como en (29):

(29) —¡Miña tía!

—¿E *seica* non dormes, meu sobriño?

—E *seica* vós tampouco, ña tía, que vos sento tembrare com'unha vara verde.

—¿Cómo qués ti que durma, acordandome nesta noite de xiada do teu tío, qu' hora dorme no Camposanto, frío com'a neve.

TILG. *Contos da miña terra*. Castro, Rosalía de. 1864. Narrativo.

Ata o momento as mostras de lingua analizadas son ameazantes no sentido de acto de ameaza prototípico de [Brown & Levinson \(1987\)](#): críticas solapadas, preguntas invasivas, preguntas que poden inmiscirse na esfera do oínte etc.¹². Porén, a evidencialidade indirecta vencéllase, así mesmo, con estratexias pragmáticas de cortesía en actos non prototípicamente ameazantes; estas estratexias actuarían como mecanismos de protección da imaxe nun sentido diferente. Acontece en casos de falta de asimetría epistémica ou desigual coñecemento entre os interlocutores. Se existe alta sensibilidade ao potencial dano da imaxe de ambos os dous interlocutores, estaremos de acordo en que unha aserción, manifestación do compromiso co contido expresado, podería afectar á imaxe do falante pola contundencia da aseveración de algo sobre o que o seu interlocutor non está seguro. Así mesmo, afecta aínda en maior medida a imaxe do oínte porque se agarda del unha resposta valorativa ou validación respecto dese contido que o locutor, de nn empregar o evidencial, estaría a aseverar sen reservas. No seguinte exemplo, malia a certidume do falante sobre o contido, por ser coñecedor da incerteza do seu interlocutor sobre dito contido, emprega *disque* para proxectar esta función atenuadora empática cortés:

(30) [...] que alá en León, nas montañas, hai vales altos, preto dos portos, que son pradeiras naturais enormes, entre arboredas de faias e anceviños, e que as hai porque non hai toxos.

—¿Alá onde neva moito?

—Si, *disque* si; que neva moito no inverno, pero que no verán as vacas fartanse de herba. E aínda os veciños cortan a herba a doután, e carrexan carros dela para o inverno.

TILG. *Raíces rurais*. Rodríguez Troncoso, Manuel. 1996. Narrativo.

En (31) o interlocutor, o cantante, sabe que teñen que pasar a noite na aldea e, con todo, responde con *parece que si*

(31) —Boas noites —saudou un deles.

—Boas noites —respondeulle Xan.

— ¿E *seica* van ter que pasar a noite aquí parados na aldea?

—E ... *parece que si* —cuspiu de esguello o cantante.

—Pois xa que teñen que estar parados por forza mentres non lle volve o coche, ¿e non aceptaría un trato que lle propoñemos?

TILG. *Os culpables*. Martínez Oca, Xosé Manuel. 1993. Narrativo.

¹² Cómpre aclarar que a percepción dos actos ameazantes depende non só do acto de fala en si mesmo, senón tamén da sensibilidade e interpretación do oínte, que percibirá a ameaza tamén en función das características persoais do interlocutor e a súa intención implícita.

Nas dúas mostras anteriores, revélase unha situación de asimetría epistémica ou desigualdade entre os participantes por mor da falta de coñecemento dun e a certeza e maior autoridade epistémica do outro. Para salvar a desigualdade de xeito que ninguén perda a súa imaxe e autoridade, o locutor alíñase con quen fai a pregunta respondendo cun marcador de fonte reportativa con función de mitigador cortés, sen rebaixar o seu compromiso coa veracidade. Trátase da estratexia de saída (*outbond strategy*, Kamio 1997) porque, no canto da enunciación directa da aserción, insértase un evidencial indirecto por cortesía e afiliación co interlocutor. Deste xeito, acádase o mantemento de ambos os dous participantes nunha relación de simetría de autoridade epistémica e de igualdade de dereitos a asertar. As relacións sociais entabladas e mantidas ao longo do intercambio conversacional son respectadas e coidadas nunha negociación que require e presupón a vixilancia epistémica sobre o que os outros saben, os dereitos a afirmar e a consideración cara ás imaxes dos interlocutores e á propia (*vid.* Stivers, Mondada & Steensig 2011, Heritage 2012, González Vázquez 2022).

5. A RELACIÓN DA EVIDENCIALIDADE COS TIPOS DE CULTURA

A distinción levada a cabo por Brown & Levinson (1987) —secundada posteriormente por Haverkate (1994, 2000, 2004: 60-1)— entre culturas tendentes ao uso da cortesía positiva (denominadas culturas de achegamento ou solidariedade, como, por exemplo a italiana,¹³ a castelá, a grega, a turca e a marroquí, *i.e.*, en xeral, as mediterráneas; *vid.* Albelda Marco & Briz Gómez 2010) e as culturas de cortesía negativa (culturas de afastamento como a holandesa, a danesa, a inglesa, a alemá, a coreana, a xaponesa ou as dos aborixes de América e Australia) resulta unha ferramenta útil para situar o galego como unha cultura con tendencia a favorecer un maior emprego da cortesía negativa. Cómpre subliñar que a demarcación destes dous tipos de culturas que presentamos aquí é inevitablemente resultado dunha xeneralización por finalidades da necesaria categorización dentro da ampla variedade cultural existente no mundo. Non cabe dúbida algunha de que o emprego da cortesía amosa variación contextual por mor das variables situacionais. O seu uso varía en función do contexto no que ten lugar a conversa, a relación xerárquica, familiar e afectiva mantida entre os participantes e mesmo en función do xénero dos falantes. Mais, de xeito xeral e como mencionamos antes, pódese defender que nas culturas de afastamento os falantes se decantan por non se impor ao outro, non querer preponderar e por mostrar respecto cara ao espazo privado do interlocutor. Nelas óptase por un estilo de interacción orientado á procura de consenso e respecto ao oínte. Estes factores culturais provocan a presenza de maior atenuación e, se ben Haverkate (2000) non o menciona explicitamente, tamén tenden ao emprego de evidenciais.

¹³ Segundo Brandimonte (2005: 197-199), baseándose en Arias (1984), a lingua italiana parece revelar un comportamento máis atenuador e conciliador cá castelá. En palabras de Arias (1984) (*apud* Brandimonti 2005: 198): «Nunca los italianos son lingüísticamente tan drásticos como los españoles cuando tienen que ofender o defenderse o dar órdenes o condenar. [...] El español es radical y drástico casi en todo: actitudes, expresiones... El italiano es posibilista y conciliador. El español se rompe, el italiano se dobla. Italia es el país de la diplomacia. La vaticana nació aquí y sigue siendo insuperable. En ella se enseña que ningún *sí* ni ningún *no* deben serlo nunca definitivamente. Por eso, para un italiano todo es posible, y no existen caminos sin retorno. [...] esa elasticidad congénita del italiano, para quien todo acaba arreglándose porque las palabras *fin* o *imposible* no pertenecen a su cultura, ya que en este país todo puede volver a empezar y todo puede acabar en milagro». Cómpre realizar estudos sobre este tema para verificar, dende un punto estritamente lingüístico, ata que punto estas afirmacións reflicten o emprego real da lingua italiana e da castelá.

Pola contra, nas culturas de cortesía positiva, como a castelá, a protección da imaxe negativa do falante non resulta tan prominente, de aí que actos potencialmente ameazantes como peticións, críticas e ordes estean menos mitigados porque os oíntes non se senten ameazados (*vid.* [Hernández Flores 2004](#), [Bravo 2004: 30](#), [Siebold 2008: 768](#)). O que asume importancia, en troques, é o reforzo da cortesía positiva, i.e. o sentido de pertenza a un grupo (afiliación ao grupo), a confianza mutua, e isto identifícanos cun discurso directo e mesmo confrontacional ([Haverkate 1994](#))¹⁴. O estilo directo, reforzador da personalidade, non só é aceptado como normal, senón que ten unha valoración moi positiva porque estreita os lazos de afiliación afectiva ([Bravo 2004: 30](#)). En definitiva, de acordo con Bravo (*ibid.*), as culturas de achegamento valoran a proximidade, a confianza, a franqueza directa, a reciprocidade, a solidariedade, a gabanza mutua e, finalmente, a autoafirmación do individuo asertivo¹⁵. Como defendeu [Haverkate \(2000: 28\)](#) neste tipo de culturas «donde predominan relaciones de solidaridad se sobreentiende el derecho de amenazar la libertad de acción del interlocutor». En cambio, nas culturas de afastamento lembremos que, coas súas palabras:

La cortesía de distanciamiento, por otra parte, se manifiesta de esta manera: en el plano asertivo, por el uso espontáneo de la ironía para disimular valoraciones negativas o despectivas; en el plano exhortativo, por la realización convencional de actos de habla indirectos, y en el plano expresivo, por el uso de fórmulas de agradecimiento como reacción verbal a actos tanto rutinarios como no rutinarios. ([Haverkate 2000: 29-30](#)).

En resumo, ben provistos de mecanismos de cortesía positiva, estas culturas adoitan facer menor uso da cortesía negativa. Dito noutros termos, o concepto de afiliación afectiva pesa máis có de aliñación co contido, exercendo menos influencia o (des)acordo co que se di cá afiliación afectiva, xa que a cortesía positiva compensará calquera posible conflito no caso de desacordo.

Por riba desta clasificación de culturas en termos binómicos de cortesía positiva e negativa, sobrevoa o relativismo cultural impoñendo subclasificacións diferentes ás mencionadas. No que á comparación intercultural se refire, a fiabilidade de calquera clasificación dependerá de con que outra cultura esteamos a comparar unha en concreto. Se comparamos as prácticas comunicativas galegas coas das culturas alemá ou británica, caracterizadas na bibliografía como negativas, a galega dista de compartir todos os trazos característicos das culturas negativas e acolle algún das positivas. Porén, se comparamos o estilo comunicativo galego co do castelán, o modo de fala dos castelanfalantes pertence máis prototipicamente ás culturas de cortesía positiva có modo de fala galego. Na lingua galega adóitase empregar evidenciais en contextos nos que en castelán non se empregarían, pois consideramos que os casos vistos de estratexia de saída (a situación na que o falante está seguro da veracidade do que enuncia) son exemplos do seu uso en galego e da súa exclusión en castelán. O valor de solicitude de ratificación da inferencia realizada constitúe unha forma de deixar patente que o emisor non desexa interferir no territorio do oínte e, doutra banda,

¹⁴ Tense demostrado en repetidas ocasións que o español dalgúns países de Hispanoamérica se caracteriza por unha maior atenuación e cortesía có español peninsular, verbo do emprego do imperativo, peticións, mandatos, rogos, etc. (*vid.* [Albelda Marco & Briz Gómez 2010](#)). Alén diso, debemos subliñar que o discurso máis atenuado e cortés nas mulleres, en termos xerais, é mencionado na bibliografía dende [Havertake \(1994\)](#). Non podemos tratar aquí, por cuestión de espazo, os factores sociais e de xénero que afectan á variación lingüística.

¹⁵ Pode verse en [Bravo \(2004\)](#) a definición de autoafirmación, procedente de [Thurén \(1988\)](#), quen a definiu como «unha disposición dos españois» a preponderar a «énfase psicolóxica na persoa e na súa forza persoal». Así mesmo, sinala a preferencia dos españois á «expresión libre das súas opinións con contundencia».

unha forma de integrar o oínte nun terreo común compartido por ambos coa intención de que o intercambio sexa máis colaborativo e empático, evitando calquera potencial confrontación co oínte. O seguinte exemplo constitúe unha proba disto:

(32) Vin á Anuncia cun sachó ao lombo.

—¿E logo, Anuncia? ¿*Seica* andamos nos eidos?

—Vou sementar os nabos.

—A ocasión é boa —díxenlle— despois da choiva que eses días caíu.

—Boa pra unhas cousas e mala pra outras.

TILG. *A boda do Reimundo*. Casado Nieto, Manuel. 1980. Narrativo.

O emprego dos evidenciais permite ao emisor introducir a súa información dun xeito menos abrupto e relativizado ao crear unha transición ou ponte que conecta deicticamente as fontes de información externas, sexan inferenciais ou reportativas, co contido que decide emitir. Funcionan, así, a modo de instrución procedimental, como acaece cos conectores discursivos deícticos, pois salientan a información secundaria de fondo que rodea o contido emitido proporcionando pistas sobre o matiz afectivo-interaccional que se lle pretende outorgar ao enunciado. Non ser abrupto, equilibrar a asimetría da autoridade epistémica e dereito a afirmar entre os participantes son formas de manifestar respecto, empatía e deferencia cara ao oínte e, en definitiva, fomentan tanto a procura da aliñación informativa coma a afiliación afectiva.

6. CONCLUSIÓNS

Un dos obxectivos deste traballo encamiñouse a revelar os factores subxacentes que motivan a presenza dos evidenciais no discurso. Podemos afirmar que a cortesía negativa e a sensibilidade ante as fronteiras dos territorios de información son dous aspectos pragmático-cognitivos e culturais que determinan a súa aparición. Por outra banda, a importancia da cortesía negativa na cultura galega provoca que agromen empregos de evidenciais que non xorden en culturas de cortesía positiva, creándose así unha diferenza no estilo comunicativo. As diverxencias na forma na que se empregan os evidenciais e os contextos do seu uso nas distintas linguas poden constituír o xerme de malinterpretacións interculturais e crear, nalgúns casos, prexuízos. En galego prímase, ao noso xuízo, estratexias características das culturas de afastamento como é un estilo comunicativo máis orientado ao oínte, máis colaborativo, deferente e empático. Forman parte das particularidades verbais galegas a recorrencia á atenuación mediante mecanismos diversos, o emprego frecuente dos evidenciais atenuadores, a existencia de dous evidenciais de uso moi común, *seica* e *disque*, inexistentes en castelán peninsular, o maior respecto ao territorio de información do oínte e aos seus dereitos epistémicos e, finalmente, a invocación implícita ao coñecemento compartido entre os interlocutores (como vimos que acontece con *seica*). Os anteriores son todos factores pragmático-culturais que van sumando para situar o estilo comunicativo galego entre dúas culturas: afástase nalgúns trazos das culturas de achegamento e aproxímase, en troques, ás de afastamento. Algúns tópicos culturais poderían ser explicados dende esta concepción das prácticas comunicativas interaccionais que o galego comparte con outras culturas.

Para concluír, se desexamos determinar a parte de verdade e falsidade que agochan os estereotipos construídos dende unha óptica etnocentrista, resultaría preciso acometer unha análise polo miúdo do estilo discursivo, traballo que debería ir enfocado, polo menos, cara ao categórico cuestionamento dos estereotipos, cando non cara á súa necesaria deconstrución,

unha vez tida en conta a existencia, en termos xerais, de dous tipos de cultura. Moitos camiños están por explorar; entre outros, falta aínda identificar os patróns específicos de interacción nos que xorden os evidenciais e rexistrar as convencións discursivas propias de cada cultura reflectidoras dunha forma particular de ver o mundo e de concebir a comunicación e as relacións humanas.

Referencias bibliográficas

- ALBELDA MARCO, Marta (2016): “Estableciendo límites entre la evidencialidad y la atenuación en español”. En R. González Ruiz, D. Izquierdo Alegría & Ó. Loureda Lamas (eds.): *La evidencialidad en español: Teoría y descripción*. Madrid: Iberoamericana / Vervuert, 75-100.
- ALBELDA MARCO, Marta & Antonio BRIZ GÓMEZ (2010): “Cortesía y atenuantes verbales en las dos orillas a través de muestras orales”. En M. Aleza Izquierdo & J. M. Enguita Utrilla (eds.): *La lengua española en América: normas y usos*. Valencia: Universitat de València, 237-60.
- ALBELDA MARCO, Marta & María ESTELLÉS ARGUEDAS (2021): “Mitigation revisited. An operative and integrated definition of the pragmatic concept, its strategic values, and its linguistic expression”. *Journal of Pragmatics* 183, 71-86.
- AIKHENVALD, Alexandra (2004): *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- ÁLVAREZ, Rosario & Xosé XOVE (2002): *Gramática da Lingua Galega*. Vigo: Galaxia.
- BRANDIMONTE, Giovanni (2005): “Competencia pragmática e interferencias culturales en la enseñanza de español a estudiantes italianos”. En A. Álvarez *et al.* (eds): *La competencia pragmática y la enseñanza del español como lengua extranjera. Actas del XVI Congreso Internacional de ASELE*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 196-207.
- BRAVO, Diana (2004): “Tensión entre universalidad y relatividad en las teorías de cortesía”. En Bravo & Briz Gómez (2004: 15-37).
- BRAVO, Diana & Antonio BRIZ GÓMEZ (eds.): *Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español*. Barcelona: Ariel Lingüística, 15-37.
- BROWN, Penelope & Stephen C. LEVINSON (1987): *Politeness: Some universals in language usage*. New York: Cambridge University Press.
- CHAFE, Wallace (1986): “Evidentiality in English conversation and academic writing”. En W. Chafe & J. Nichols (eds.): *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood, NJ: Ablex, 261-72.
- CASTELAO, Alfonso Daniel R. (1961): *Cousas da vida caciques*. Vigo: Galaxia.
- CIDRÁS, Francisco (2017): “Why do they say ‘I know’ when they mean ‘I really don’t know’? Semantic change and constructionalization of Galician particle *seica*.” Inédito.
- COATES, Jennifer (2015): *The semantics of the modal auxiliaries*. London / New York: Routledge.
- CORNILLIE, Bert & Pedro GRAS (2015): “On the interactional dimensions of evidentials: the case of the Spanish evidential discourse markers”. *Discourse Studies* 172, 141-61.
- CORGA. *Corpus de referencia do galego actual*. Centro de Investigación Ramón Piñeiro. En liña: <http://www.corpus.cirp.es/corga>. [Consulta 26/3/2023].

- CRUSCHINA, Silvio & Eva-Maria REMBERGER (2008): "Hearsay and reported speech. Evidentiality in Romance". *Rivista di Grammatica Generativa* 33, 99-120.
- DENDALE, Patrick (2001): "Introduction: evidentiality and related notions". *Journal of Pragmatics* 33/3, 339-48.
- DIEWALD, Gabriele (2002): "A model for relevant types of contexts in grammaticalization". En G. Diewald, Gabriele & I. Wischer (eds.): *New reflections on grammaticalization*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 103-20.
- DU BOIS, John (2007): "The Stance Triangle". En R. Englebretson: *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction*. Amsterdam: John Benjamins, 139-82.
- FERREIRO, Manuel (2001): *Gramática histórica galega II. Lexicoloxía*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- GONZÁLEZ VÁZQUEZ, Mercedes (2022): "Unhas notas sobre o sistema evidencial galego". *Estudos de Lingüística Galega* 14, 1-30.
- GONZÁLEZ VÁZQUEZ, Mercedes & Elena Domínguez Romero (2022): "Evidentiality in Galician". En B. Wiemer & J. Marín-Arrese (2022: 169-89).
- GONDAR PORTASANY, Marcial (1993): *Crítica da razón galega. Entre o nós-mesmos e o nós-outros*. Vigo: Edicións A Nosa Terra.
- GRZECH, Karolina (2021): "Using discourse markers to negotiate epistemic stance: A view from situated language use". *Journal of Pragmatics* 177/1, 208-23.
- HAVERKATE, Henk (1994): *La cortesía verbal. Estudio pragmalingüístico*. Madrid: Gredos.
- HAVERKATE, Henk (2000): "Estrategias de cortesía. Análisis intercultural". *Forma y función* 13, 17-30.
- HAVERKATE, Henk (2004): "El análisis de la cortesía comunicativa, categorización pragmalingüística de la cultura española". En D. Bravo & A. Briz Gómez (2004: 55-65).
- HERITAGE, John (2012): "Epistemics in action: action formation and territories of knowledge". *Research on Language & Social Interaction* 45/1, 1-29.
- HERNÁNDEZ FLORES, N. (2004): "La cortesía como búsqueda del equilibrio de la imagen social". En D. Bravo & A. Briz Gómez (2004: 95-108).
- HINTZ, Daniel & Diane HINTZ (2017): "The evidential category of mutual knowledge in Quechua". *Lingua* 186, 209-28.
- KAMIO, Akio (1994): "The theory of territory of information: The case of Japanese". *Journal of Pragmatics* 21, 67-100.
- KAMIO, Akio (1997): *Territory of Information*. Amsterdam: John Benjamins.
- MICHAEL, Lev (2012): "Nanti self-quotation: implications for the pragmatics of reported speech and evidentiality". *Pragmatics and Society* 3/2, 321-57.
- MANSFIELD, John (2019): "Epistemic authority and sociolinguistic stance in an Australian Aboriginal language". *Open Linguistics* 5, 25-48.
- MARÍN-ARRESE, Juana I. (2013): "Stance taking and inter/subjectivity in the Iraq Inquiry: Blair vs. Brown". En J. Marín-Arrese et al. (eds.): *English Modality: Core, Periphery and Evidentiality*. Berlin / Boston: De Gruyter Mouton, 410-45.

- MUSHIN, Ilana (2013): "Making knowledge visible in discourse: Implications for the study of linguistic evidentiality". *Discourse Studies* 15(5), 627-45.
- NUCKOLLS, Janis (2012): "From quotative other to quotative self: Evidential usage in Pastaza Quichua". *Pragmatics and Society* 3/2, 226-42.
- NUYTS, Jan (2017): "Evidentiality reconsidered". En J. Marín-Arrese, G. Haßler & M. Carretero (eds.): *Evidentiality revisited: cognitive grammar, functional and discourse-pragmatic perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, 57-83.
- OLBERTZ, Hella (2007): "Dizque in Mexican Spanish: the subjectification of reportive meaning". *Rivista di Linguistica* 19/1, 151-72.
- RISCO, Vicente (1992 [1954]): "Prosa varia. Textos de Etnografía e Historia". En: *El Correo gallego. Biblioteca* 114/53. [Compilación de artigos publicados na prensa galega a partir de 1954]. Santiago: Edit. Compostela, 46-7.
- ROSALES SEQUEIROS, Xosé (2005): *Current issues in Galician Semantics and Pragmatics*. München: Lincom Europa.
- SANROMÁN VILAS, Begoña (2020): "Do evidential markers always convey epistemic values? A look into three Ibero Romance reportatives". *Lingua* 238, 1-26.
- SIEBOLD, Kathrine (2008): *Actos de habla y cortesía verbal en español y en alemán: Estudio pragmalingüístico e intercultural*. Frankfurt: Peter Lang.
- SOUSA, Xulio (2012): "Estrategias evidenciales y expresión de la fuente de información en gallego: los marcadores gramaticalizados". En X. Viejo Fernández (ed.): *Estudios sobre variación sintáctica peninsular*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 75-98.
- SPERBER, Dan, Fabrice CLÉMENT, Christophe HEINTZ, Olivier MASCARO, Hugo MERCIER, Gloria ORIGGI & Deirdre WILSON (2010) "Epistemic vigilance". *Mind and Language* 25(4), 359-93.
- STIVERS, Tanya, Lorenza MONDADA & Jakob STEENSIG (2011) (eds.): *The Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- THURÉN, Britt-Marie (1988): *Left Hand Left Behind. The Changing Gender System of a Barrio in Valencia, Spain*. Stockholm: Stockholm Studies in Social Anthropology.
- TILG = SANTAMARINA, Antón (dir.): *Tesouro informatizado da lingua galega* (Versión 4.1). Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <http://ilg.usc.gal/TILG/>.
- WIEMER, Björn & Karolina STATHI (2010): "The database of evidential markers in European languages. A bird's eye view of the conception of the database (the template and problems hidden beneath it)". *Language Typology and Universals. Sprachtypologie und Universalienforschung*, 63/4, 275-89.
- WIEMER, Björn & Juana MARÍN-ARRESE (eds.) (2022): *Evidential Marking in European Languages. Toward a unitary comparative account*. Berlin / Boston: De Gruyter Mouton.
- WILLETT, Thomas L. (1988): "A crosslinguistic survey of the grammaticization of evidentiality". *Studies in Language* 12/1, 51-97